

ОСОБЛИВОСТІ ТРИКОМПОНЕНТНИХ СКЛАДЕНИХ НАЗВ ІЗ СЕМОЮ 'ВОДА'

© Теглівець Ю., 2010

Статтю присвячено аналізу трикомпонентних складених назв із семою 'вода' із застосуванням ономасіологічного підходу.

Ключові слова: ономасіологічна база, ономасіологічна ознака, складена назва, сема 'вода'.

The article is dedicated to the analyses of the three-component compound names with the seme 'water' from the point of view of onomasiological approach.

Keywords: onomasiological basis, onomasiological feature, compound name, seme 'water'.

Словосполуки, які складаються із трьох компонентів, належать до ускладнених словосполук і трапляються чи не в кожній терміносистемі. Досліджуючи різні терміносистеми, науковці (С. Булик-Верхола, М. Годована, Б. Михайлишин, І. Процик, Л. Симоненко та ін.) торкаються проблем багатослівних термінів, доводячи їхнє право на існування як семантично цілісного утворення. *Мета* статті — охарактеризувати такі моделі складених назв. *Актуальність* статті зумовлена тим, що складені назви, об'єднані спільною семою, не були об'єктом окремого розгляду, тим більше, що такі терміносполуки є в багатьох терміносистемах. У процесі дослідження складених назв із семою 'вода' було з'ясовано, що, на відміну від двокомпонентних, трикомпонентні терміни є менш уживаними.

Серед моделей трикомпонентних складених назв із семою 'вода' трапляються такі:

1. Модель «*прикметник + прикметник + іменник*» (*варіант* – «*прикметник + дієприкметник + іменник*») — всі компоненти в називному відмінку. Ономасіологічною базою в такій моделі є двокомпонентна словосполука, ономасіологічна ознака вказує на:

- 1) розташування: *внутрішній* [водний шлях]; *підземні* [міські води];
- 2) якість: *агресивні* [стічні води]; *знекиснена* [водна система]; *забруднена* [зворотна вода]; *очищені* [стічні води]; *дезінфіковані* [стічні води]; *освітлені* [стічні води];
- 3) форму: *замкнута* [водна петля];
- 4) особливості конструкції: *фонтанне* [артезіанське джерело];
- 5) вид: *загальна* [стічна труба];

2. Модель «*іменник у називному відмінку + [прикметник (дієприкметник) у родовому відмінку + іменник у родовому відмінку]*». Ономасіологічна база вказує на:

- 1) споруду: *гідроелектростанція* [малої потужності]; *гідроелектростанція* [мішаного типу] тощо;
- 2) процес: *зм'якшування* [підземних вод]; *вторгнення* [морської води]; *перемішування* [озерної води]; *очищення* [стічних вод]; *гідромеханізація* [земляних робіт] тощо;
- 3) форму: *лінза* [підземних вод];
- 4) якість: *якість* [води затечійної]; *якість* [води купальної] тощо;
- 5) норми: *норми* [питної води]; *норми* [стічної води]; *стандарт* [питної води] тощо;
- 6) об'єм: *об'єм* [розчиняльної води];
- 7) прилад: *підігрівач* [постачальної (живильної) води];
- 8) механізм: *відвід* [охолоджувальної води].

Ономасіологічна ознака виражена двокомпонентною словосполукою.

Характерною ознакою цієї моделі складених назв є зміна ономасіологічної бази та ономасіологічної ознаки, наслідком чого є перетворення *інтегральної* семи на *диференційну*.

Наприклад: у складені назві *норми питної води* ономасіологічною базою, а відповідно їй виразником інтегральної семи, є компонент *норми*. Ономасіологічна ознака виражена двокомпонентною словосполучкою *питної води*.

У двокомпонентній моделі *грунтові води* ономасіологічною базою є компонент *води*, ономасіологічною ознакою — *грунтови*. У трикомпонентній моделі *рух ґрунтових вод* ономасіологічною базою є компонент *рух* (виразник аналогічної інтегральної семи), ономасіологічною ознакою — *грунтові води*. Ономасіологічна ознака, виражена двокомпонентною словосполучкою, містить сему 'вода', яка в такій моделі аналізованих складених назв є диференційною, на відміну від двокомпонентної словосполучки.

Аналогічно складені назви *джерело стічних вод*, *вторгнення морської води*, *зм'якшування підземних вод*, *якість води затечійної*, *якість води купальної*, *лінза підземних вод*, *мітка високих вод*, *дзеркало ґрунтових вод*, *басейн проясненої води*, *відвід охолоджувальної води* і т. ін.

3. Модель «*прикметник у називному відмінку + [іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку (безприйменникова конструкція) або місцевого відмінку (прийменникова конструкція)]*». Особливість такої моделі полягає в тому, що ономасіологічною базою одночасно може бути як іменник, так і двокомпонентна словосполучка. Отже, складені назви, структура яких належить до цієї моделі, мають подвійну мотивацію: від того, що вважати ономасіологічною базою, залежить, чим виражена ономасіологічна ознака. Наприклад: у складеній назві *сонячна [освітленість] у воді* у будь-якому випадку інтегральною є сема 'освітленість'. Якщо базою вважати двокомпонентний термін *освітленість у воді*, то ономасіологічна ознака вказуватиме на *якість* — *сонячна*, якщо ономасіологічною базою вважати двокомпонентний термін *сонячна освітленість*, то ономасіологічна ознака буде виразником диференційної семи 'розташування' — у *воді*. У складеній назві *спокійний [стан] потоку* інтегральною в будь-якому випадку є сема 'стан'. Якщо вважати ономасіологічною базою двокомпонентний термін *спокійний стан*, то ономасіологічна ознака вказує на *об'єкт* — *потоку*. Якщо ж ономасіологічною базою вважати двокомпонентний термін *стан потоку*, то ономасіологічна ознака буде виражати *якість* — *спокійний*. Аналогічно складені назви *вихідна [якість] води*; *сумарна [жорсткість] води*; *вихровий [рух] рідини*; *державний [облік] води*; *побутові [витрати] води*; *естетична [цінність] водостоку* і т. ін.

4. Модель «*дісприкметник у називному відмінку + іменник в орудному відмінку + іменник у називному відмінку*» (така модель трапляється рідко). Серед складених назв із семою 'вода' зафіксовано лише один термін — *продута повітрям рідина*. Ономасіологічною базою є двокомпонентна словосполучка *продута рідина*, значення якого уточнює ономасіологічна ознака, виражена словом *продута*, що містить сему 'процес'.

5. Модель (прийменникова) «*іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку + іменник у місцевому відмінку (або родовому)*» (така модель трапляється нечасто). Ономасіологічною базою в такій моделі є двокомпонентна словосполучка, ономасіологічна ознака містить сему 'розташування': *кругообіг води в природі*; *баланс води в ґрунті*; *відбір відбір проб з ріки* тощо.

6. Модель «*іменник у називному відмінку + прикметник в орудному відмінку + іменник в орудному відмінку*». Така модель може мати як прийменникову, так і безприйменникову конструкцію. Ономасіологічна база містить інтегральну сему:

- а) 'вода': **вода** з нульовою жорсткістю, **вода** з карбонатною жорсткістю;
- б) 'механізм': **двигун** з водяним охолодженням, **реактор** з пароводяним охолодженням;
- в) 'процес': **охолодження** [водоповітряним] туманом.

7. Модель «*іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку + іменник у родовому відмінку*» може мати:

- а) прийменникову конструкцію, у якій ономасіологічною базою є:
 - двокомпонентна словосполучка — **відбір проб з ріки**; **вода** для компенсації втрат. Ономасіологічна ознака, виражена двокомпонентною словосполучкою *для компенсації втрат*, вказує на функцію;
- б) безприйменникову конструкцію, у якій ономасіологічною базою може бути:
 - іменник: **обмеження** [скидання стоків];
 - двокомпонентна словосполучка: **[самоочищення води]** водоймищ; **[система розподілу]** води.

8. Модель (прийменникова) «іменник у називному відмінку + іменник в орудному відмінку + іменник у родовому відмінку»: Ономасіологічною базою є двокомпонентна словосполучка: **[боротьба із забрудниками] води**.

9. Модель «іменник у називному відмінку + прислівник + дієслово (дієприкметник)»: **вода хімічно зв'язана**. Ономасіологічною базою є двокомпонентна словосполучка **вода зв'язана**.

10. Модель «іменник у називному відмінку + прикметник у родовому відмінку + іменник у родовому відмінку». Ономасіологічною базою термінів у такій моделі є іменник. Ономасіологічна ознака, виражена двокомпонентною словосполучкою, вказує на:

1) розташування: **водозбір [з сільськогосподарських територій]**;

2) призначення: **водосховище [для питного водопостачання]**; **вода [для громадських потреб]**.

11. Модель «іменник у називному відмінку + іменник у знахідному відмінку + іменник у родовому відмінку»: **дозвіл [на скидання стоків]**; **квоти + скидання стоків → квоти [на скидання стоків]**. Ономасіологічною базою в терміносполучках є іменники **дозвіл, квоти**. Ономасіологічна ознака вказує на **призначення**.

У процесі аналізу трикомпонентних моделей складених назв із семою 'вода' з'ясовано, що такі словосполучки характеризуються кількарізним застосуванням підрядного зв'язку. Ономасіологічною базою у таких терміносполучках може бути як однослівний термін, так і двокомпонентна словосполучка. Процес залучення додаткових компонентів не порушує семантичної цілісності складеної назви. Уточнення чи розширення базового компонента може бути настільки різноплановим, що можуть утворюватися цілі парадигми значень (рис. 1). Це лише підтверджує важливість розмежування ономасіологічного та семасіологічного підходів при вивченні термінів.

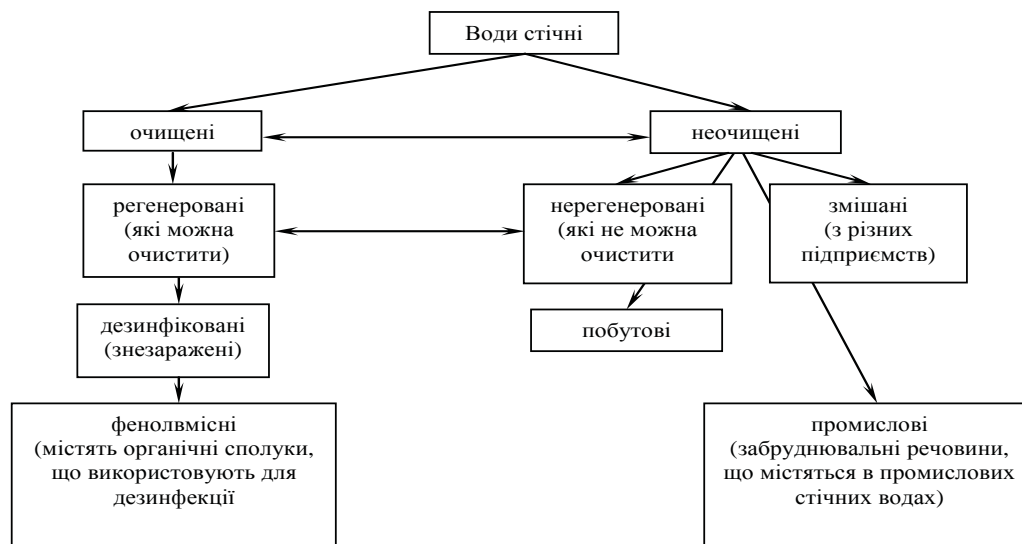

Рис. 1. Схема побудови трикомпонентної моделі терміна на основі двокомпонентного терміна 'води стічні'

1. Кияниця-Гуслиста Н. М. Російсько-український словник з механіки / Н. М. Кияниця-Гуслиста — К.: Вид-во АН УРСР, 1963. — 340 с. 2. Короткий російсько-український електротехнічний словник / [уклад. В. С. Перхач]. — Л.: Львівський політехнічний інститут, 1990. — 126 с. 3. Мінералогічний словник: українсько-російсько-англійський / [уклад. Є. К. Лазаренко, О. М. Винар]. — К.: Наук. думка, 1975. — 773 с. 4. Рицар Б. Є. Російсько-український та українсько-російський словник з радіоелектроніки / Б. Є. Рицар, К. С. Семенистий, І. М. Кочан — Л.: Логос, 1995. — 608 с. 5. Російсько-український гідролого-екологічний словник / [уклад. А. В. Яцик, О. Д. Антонов, М. В. Корбутяк]. — К.: Урожай, 1992. — 111 с. 6. Російсько-український гідротехнічний словник: 13000 термінів / [уклад. Г. І. Швець, М. С. Зільбан, С. Г. Коберник, О. Я. Олійник та ін.] — К.: Вид-во АН УРСР, 1960. — 192 с. 7. Російсько-український загальнотехнічний словник: 113 000 термінів / [уклад. Л. І. Мацько, І. Г. Трезуб та ін.] — К.: Вища школа, 1994. — 173 с. 8. Російсько-український науково-технічний словник: 30 000 слів / [уклад. В. Перхач, Б. Кінаш]. — Л., 1997. — 456 с.